

Danuta Borecka-Biernat

Uniwersytet Wrocławski

Strategie radzenia sobie gimnazjalistów w sytuacji konfliktu społecznego w kontekście modelującego wpływu rodziców

Wprowadzenie

Dorośli zazwyczaj nie doceniają, z jak wieloma sytuacjami trudnymi muszą się mierzyć młodzi ludzie. W życiu nastolatków szczególnie częste są trudne sytuacje społeczne zawierające element zagrożenia realizacji dążeń czy osiągnięcia celu (zaspokojenia potrzeb). Dotychczasowe rezultaty badań wskazują, że młodzież w okresie adolescencji za źródło silnego poczucia stresu uznaje konflikty interpersonalne: konflikt z nauczycielem, sprzeczki z kolegami ze szkoły i z sympatią oraz kłótnie z jednym lub obojgiem rodziców i innymi członkami rodziny (problem ten sygnalizują następujący autorzy: Romuald Jaworski, Monika Guszowska i inni, Joanna Różańska-Kowal; Agata Woźniak-Krakowian, Gertruda Wieczorek, Krzysztof Polak, Grażyna Miłkowska¹).

1 R. Jaworski: *Konflikt pokoleń w okresie adolescencji. Psychologiczne aspekty radzenia sobie ze stresem*. W: *Problemy człowieka w świecie psychologii*. Red. R. Jaworski, A. Wielgus, J. Łukjaniuk. Płock: Wydawnictwo Naukowe NOVUM, 2000, s. 27–54; M. Guszowska, A. Gorący, J. Rychta-Siedlecka: *Ważne zdarzenia życiowe i codzienne kłopoty jako źródło stresu w percepcji młodzieży*. „Edukacja Otwarta” 2001, nr 4, s. 155–164; J. Różańska-Kowal: *Szkoła jako główne źródło stresu młodzieży w wieku dorastania*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 2004, nr 3, s. 203–214; A. Woźniak-Krakowian, G. Wieczorek: *Przemoc w szkole jako zjawisko społeczne*. W: *Problemy marginalizacji dzieci i młodzieży*. Red. A. Woźniak-Krakowian, E. Napora, I. Gomółka-Walaszek. Częstochowa: Wydawnictwo AJD, 2009, s. 115–132; K. Polak: *Uczeń w sytuacji konfliktów szkolnych*. W: *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzie-*

Sytuacji trudnych nie da się jednak wyeliminować z życia człowieka. Doniesienia na temat psychicznych i somatycznych kosztów ponoszonych przez młodzież na skutek sytuacji będących źródłem stresu są alarmujące². Nie ulega wątpliwości, że jednym z ważniejszych predyktorów ochrony przed negatywnymi skutkami życia w stresujących warunkach jest sposób radzenia sobie młodzieży z codziennymi wydarzeniami. Zachowania zaradcze, podejmowane przez jednostkę w obliczu sytuacji trudnej, osłabiają jej negatywne następstwa poprzez redukcję lęku i niepokoju, zmniejszenie tendencji do nadmiernej koncentracji na czynniku urazowym czy redukcję dolegliwości somatycznych³.

Już od narodzin człowiek musi uczyć się radzić sobie z trudnościami i wyzwaniem, które przed nim stoją. Sytuacja trudna pobudza młodego człowieka do aktywności ukierunkowanej na odzyskanie równowagi między wymaganiami a możliwościami i/lub na poprawę stanu emocjonalnego. Aktywność, którą jednostka podejmuje w trudnej sytuacji, rozpatruje się w konkretnym kontekście sytuacyjnym jako strategię radzenia sobie w aktualnej sytuacji trudnej⁴. Strategie radzenia sobie człowieka analizuje się więc zawsze w konkretnej sytuacji trudnej, gdyż od percepcji tej sytuacji te strategie w dużej mierze zależą. Warto zwrócić uwagę, jak młodzież radzi sobie z sytuacjami konfliktowymi w szkole, w relacjach z rówieśnikami czy w domu rodzinnym. Liczne badania i potoczna nawet obserwacja wskazują, że dorastająca młodzież dysponuje niemałym repertuarem strategii radzenia sobie w trudnych sytuacjach społecznych, między innymi w konflikcie⁵. Są wśród nich strategie destruktywne i konstruktywne.

ci i młodzież? Red. D. Borecka-Biernat. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2010, s. 23-39; G. Miłkowska: *Agresja w okresie dorastania – charakterystyka, przejawy, przeciwdziałanie*. W: *Zagrożenia okresu dorastania*. Red. Z. Izdebski. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2012, s. 91-110.

2 G. Witkin: *Stres dziecięcy*. Przeł. N. Radomski. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS, 2000.

3 N. Endler, J. Parker: *The Multidimensional Assessment of Coping: A Critical Evaluation*. „Journal of Personality and Social Psychology” 1990, no. 58, s. 844-854.

4 K. Wrześniewski: *Style a strategie radzenia sobie ze stresem. Problemy pomiaru*. W: *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne*. Red. I. Heszten-Niejodek, Z. Ratajczak. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 1996, s. 44-64.

5 Por. T. Honess et al.: *Conflict Between Parents and Adolescents: Variation by Family Constitution*. „British Journal of Developmental Psychology” 1997, no. 15, s. 367-385; Ph. Donaldson: *Patterns of Children's Coping with Life Stress*. „American Journal of Orthopsychiatry” 2000, no. 70, s. 351-359; A. Frączek: *Wszystko o twojej agresji*. „Charaktery” 2003, nr 7, s. 28-30; E. Trylińska-Tekielska: *Konflikty w systemie rodzinnym: dorastająca młodzież i osoby dla niej znaczące*. Warszawa: Wydawnictwo ERDA, 2005; D. Borecka-Biernat: *Strategie radzenia so-*

Strategie destruktywne radzenia sobie w sytuacjach konfliktowych w formie zachowań obronnych nie są ukierunkowane na rozwiązanie i przezwyciężenie sytuacji konfliktu, pozwalają człowiekowi jedynie obniżyć przykre napięcie emocjonalne. Natomiast cel, który ów człowiek sobie początkowo stawiał, zostaje zastąpiony innym – osiągnięciem dobrego samopoczucia. Dokonuje się to: przez agresję, przybierającą formę inicjowanego ataku fizycznego lub werbalnego, skierowanego przeciw określonym osobom, wyrządzającego szkody w fizycznym, psychicznym i społecznym dobrostanie innych osób (tj. wywołującego ból, cierpienie, destrukcję, prowadzącą do utraty cenionych wartości); przez unikanie konfrontacji z sytuacją konfliktu, polegające na podjęciu dodatkowych czynności angażujących uwagę i odwracających jednostkę od sytuacji konfliktu (oglądanie telewizji, objadanie się, sen), jak i poszukiwaniu kontaktu z innymi ludźmi; przez uleganie, polegające na rezygnowaniu z obrony własnych interesów czy zaniechaniu realizacji własnych celów w sytuacji konfliktu. Można powiedzieć, że w strategiach destruktywnych jednostka uwzględnia tylko potrzeby teraźniejszości, nastawiona jest na obniżenie napięcia emocjonalnego. Pod wpływem dużego napięcia emocjonalnego obniża się zdolność prawidłowej percepcji, człowiek przestaje dostrzegać inne możliwości działania. Chęć uwolnienia się od napięcia emocjonalnego przesłania jednostce fakt, że traci ona możliwość realizacji stojącego przed nią celu, jakim jest zmiana lub usunięcie zagrażających okoliczności. Człowiek przyjmujący strategie destruktywne nie obciąża siebie trudnościami rozwiązywania konfliktu. Tymczasem nierozwiązany konflikt w dłuższej perspektywie czasowej wywołuje w człowieku poczucie niezadowolenia na tle osiągnięć innych ludzi.

Strategie konstruktywnego radzenia sobie w sytuacjach konfliktu obejmują wszystkie te zachowania, które nastawione są na aktywne oddziaływanie na sytuację konfliktu, zmierzają do rozwiązania i przezwyciężenia sytuacji konfliktu. Mieszczą się tu próby dokonania zmian w obrębie własnego działania poprzez podjęcie wysiłku porozumienia się z partnerem w celu znalezienia wspólnego rozwiązania spornych kwestii. Podstawową cechą konstruktywnej strategii radzenia w sytuacji konfliktu jest to, że struktura celu zostaje utrzymana, zmienia się natomiast organizacja czynności umożliwiających osiągnięcie tego celu.

bie młodzieży w trudnych sytuacjach społecznych. Psychospołeczne uwarunkowania. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006; R. Sikora, E. Piśula: *Wiek i płeć a radzenie sobie ze stresem przez młodzież w wieku 12–17 lat.* „Przegląd Psychologiczny” 2008, nr 5, s. 405–421; K. Baławajder: *Zachowania uczestników konfliktu interpersonalnego.* W: *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym...*, s. 137–179.

Strategie konstruktywnego radzenia sobie w sytuacji konfliktu cechuje elastyczność, co wynika z tego, że jeden i ten sam cel może być osiągnięty z użyciem różnych sposobów postępowania.

W kształtowaniu się określonego nawyku zachowania wobec trudności duże znaczenie ma nie tylko to, co stwarza warunki zdobywania doświadczeń w działaniu i ich właściwej organizacji, lecz także wzory sposobów reagowania na trudności. Nie ulega wątpliwości, że środowiskiem stwarzającym naturalne warunki sprzyjające uczeniu się sposobów reagowania w odpowiedzi na sytuacje trudne jest rodzina. Wiele zachowań społecznych i sposobów rozwiązywania problemów dziecko nabywa, wzorując się na rodzicach. Rodzice, stanowiąc pierwszy wzór zachowań społecznych, tworzą podstawę kształtowania się podstawowych modeli zachowań dzieci w środowisku społecznym⁶.

Maria Tyszkowa⁷ uznała, iż główne wzory reagowania na trudności dziecko znajduje w zachowaniu się rodziców w sytuacjach napięć emocjonalnych oraz w ustosunkowaniu się rodziców do trudności i niepowodzeń dziecka w działaniu. Ponadto badania prowadzone przez Teresę Rostowską⁸ potwierdziły występowanie współzależności między rodzicami a dziećmi w zakresie najbardziej i najmniej preferowanych przez rodziców i dzieci sposobów radzenia sobie w trudnych sytuacjach. W większości badanych rodzin zachodzi całkowite lub częściowe podobieństwo w ramach stosowanych sposobów radzenia sobie w sytuacjach trudnych, co jest przejawem transmisji międzypokoleniowej.

Wpływ rodziców pełniących, najczęściej nieświadomie, rolę modeli nie zawsze dla dziecka bywa pozytywny. Często jest niepożądany, zakłóca rozwój dziecka, prowadzi do nabywania niepożądanych zachowań, takich jak agresja, uległość czy ucieczka, wycofanie się z sytuacji społecznej. Liczne eksperymenty nad modelowaniem prowadzono w związku z problemami agresji⁹.

Badania dowiodły, że większość agresywnych dzieci pochodzi z rodzin, gdzie jedno lub oboje rodziców to osoby agresywne. Agresywne formy zachowań w konfliktach dziecięcych są przełożeniem konfliktów rodzin-

6 T. Rostowska: *Rola modelowania w procesie socjalizacji dziecka w rodzinie*. „Problemy Rodziny” 1993, nr 3, s. 33–37.

7 M. Tyszkowa: *Zachowanie się dzieci w sytuacjach trudnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1986.

8 T. Rostowska: *Zgodność strategii radzenia sobie ze stresem u rodziców i ich dorosłych dzieci*. W: *Psychospołeczne aspekty rozwoju człowieka*. Red. J. Rostowski, T. Rostowska, I. Janicka. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997, s. 389–399.

9 B. Wojciszke: *Relacje interpersonalne*. W: *Psychologia. Podręcznik akademicki*. Red. J. Strelau. T. 3. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2000, s. 147–186.

nych, które stanowią dla dzieci negatywny wzorzec w tym względzie¹⁰. W rodzinach skłóconych częste awantury, ostre zwroty, sceny bójek, niszczenie przedmiotów lub rzucanie nimi oraz trzaskanie drzwiami dziecko przyjmuje jako swoje, nie tylko stosuje je w kontaktach z rodzicami, rodzeństwem, lecz także przenosi je na teren szkoły, arogancko zachowuje się wobec nauczycieli, jest agresywne w kontaktach rówieśniczych, uczy się rozwiązywać konflikty z użyciem siły, zwłaszcza gdy obserwuje korzystny rezultat agresywnego zachowania¹¹. Agresywne matki i agresywni ojcowie to niekwestionowana przyczyna agresji ich dzieci i powielanie przez nie modelu agresywnych interakcji zachowania¹². Niewątpliwie dzieci, oglądające agresywne sceny z udziałem swoich rodziców, przyjmują od nich agresywny model rozwiązywania konfliktów.

Warto zaznaczyć, iż efektywność modelowania zachowań agresywnych nasila się, gdy rodzice stosują kary jako wzmocnienia negatywne¹³. Rodzice dzieci agresywnych to osoby stosujące krzyk lub kary fizyczne w wychowaniu. Są przez dzieci postrzegani jako osoby agresywne, ponieważ częste karanie stanowi dla dziecka model zachowań agresywnych¹⁴. Przemoc cielesną rodzice uznają za środek realizowania własnych życzeń i strategię rozwiązywania sytuacji konfliktowych¹⁵. Wszelkie konflikty rozwiązują szybko i skutecznie za pomocą kar fizycznych czy zastraszania dziecka. Dzieci doświadczają, że ich rodzice odnoszą przy tym sukces, i skłaniają się do tego, aby naśladować agresywne zachowanie rodziców¹⁶. Dziecko, obserwując niezawodne skutki aktów agresji, nabiera przekonania, że agresja stanowi sposób uzyskania jakiejś gratyfikacji, rozwiązania problemu czy dostępny środek osiągnięcia celu, i przekonanie to włącza w kontekst interakcji społecznych, czego wyrazem są własne zachowania

10 J. Wolińska: *Agresywność młodzieży. Problem indywidualny i społeczny*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2000; por. M. Cywińska: *Przyjaźń i konflikty*. „Życie Szkoły” 2005, nr 1, s. 4–9.

11 E. Aronson, T. Wilson, R. Akert: *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Przeł. A. Bezwińska et al. Poznań: Zysk i S-ka, 2012.

12 T. Rostowska: *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie zachowań agresywnych*. „Przegląd Psychologiczny” 1996, nr 1–2 (39), s. 177–186.

13 J. Grochulska: *Agresja u dzieci*. Warszawa: WSiP, 1993; por. P.G. Zimbardo, R.J. Gerrig: *Psychologia i życie*. Przeł. J. Radzicki et al. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.

14 R. Grochocińska: *Psychospołeczne uwarunkowania i aspekty stosowania przemocy wobec dziecka w wieku wczesnoszkolnym*. „Słupskie Prace Humanistyczne” 1999, nr 17b, s. 19–38; B. Wojciszke: *Relacje interpersonalne...*, s. 147–186.

15 Por. K. Ratzke et al.: *Über Aggression und Gewalt bei Kinder in unterschiedlichen Kontexten*. „Praxis, Kinderpsychologie, Kinderpsychiatrie” 1997, Nr. 46, s. 153–168.

16 B. Urban: *Zachowania dewiacyjne młodzieży w interakcjach rówieśniczych*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 2005.

agresywne dziecka¹⁷. Rozpoczyna się więc naturalny proces uczenia się agresji jako sposobu rozwiązywania sytuacji konfliktowych i usuwania stanu frustracji. Zatem transmisja zachowań agresywnych uwarunkowanych społecznie ma miejsce wówczas, gdy dziecko przyjmuje ze środowiska rodzinnego agresywne formy zachowań i traktuje je jako skuteczne sposoby rozwiązywania problemów, osiągania celów czy radzenia sobie z sytuacją trudną.

Wynikiem procesu uczenia się społecznego i wzorowania się na rodzicach są także formy reagowania na sytuacje trudne skoncentrowane na rezygnacji z realizacji dążenia do własnych celów pod wpływem trudności w działaniu i na wycofaniu się z sytuacji trudnej. Zaniechanie realizacji własnych pragnień, brak stanowczości w obronie własnych spraw czy wycofanie się z kontaktów z innymi ludźmi i niepodejmowanie takich form aktywności, które by tych kontaktów wymagały, stanowią inercyjną formę nieśmiałości¹⁸. Modelowanie odgrywa znaczącą rolę w genezie nieśmiałości u dzieci. Najsilniej oddziałują wzorce rodzinne – nieśmiałość dzieci wynika z nieśmiałości rodziców¹⁹. Rodzice, którzy są nieśmiali, stają się modelami tego typu zachowań dla swoich dzieci. Dziecko, obserwując rodziców mających trudności w interakcjach społecznych, zwłaszcza gdy są oni przedmiotem identyfikacji, zaczyna wzorować się na nich. Badania Barbary Harwas-Napierały²⁰ i Philipa G. Zimbardo²¹ wskazują, że tendencja do wycofania i unikania społecznych interakcji oraz niepowodzeń we właściwym uczestniczeniu w tych interakcjach u osób dorastających jest wyuczoną formą zachowania nabytą w toku obserwacji i podczas częstych kontaktów z osobami z najbliższego otoczenia, przejawiającymi takie właśnie zachowanie, tj. w wyniku oddziaływania modeli, najczęściej rodziców.

Dla rozwoju konstruktywnych form reagowania na trudności jednostki duże znaczenie mają wzory właściwych sposobów reagowania na trudności, tj. wytrwałości w ich pokonywaniu i znoszeniu emocjonalnego napięcia. Dzieci w sytuacjach udaremniających dążenie do celu zachowują się tak, jak uprzednio nauczyły się zachowywać od dorosłych

17 I. Obuchowska: *Agresja dzieci w perspektywie rozwojowej*. W: *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*. Red. M. Binczycka-Anholcer. Warszawa-Poznań: Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, 2001, s. 49–59.

18 M. Tyszkowa: *Odporność psychiczna*. W: *Encyklopedia pedagogiczna*. Red. W. Pomykało. Warszawa: Fundacja Innowacja, 1997, s. 475–478.

19 Por. B. Bandelow: *Nieśmiałość. Czym jest i jak ją pokonać*. Przeł. M.L. Kalinowski. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2011.

20 B. Harwas-Napierała: *Nieśmiałość dorosłych. Geneza – diagnostyka – terapia*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 1995.

21 P.G. Zimbardo: *Nieśmiałość. Co to jest? Jak sobie z nią radzić?* Przeł. A. Mikorzyńska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.

w podobnych sytuacjach. Jeśli dzieci spostrzegały uprzednio reakcje konstruktywne, wówczas ich działania w sytuacjach problemowych, frustracyjnych będą z reguły podobne. Aktywność społeczna rodziców i ich brak zahamowań w sytuacjach społecznych interakcji sprzyja kształtowaniu u dzieci właściwych nawyków reagowania na sytuacje trudne²². Podejmowanie społecznych celów i zespołowej aktywności, jak pisze Maria Tyszkowa²³, stanowi istotny czynnik w rozwoju odporności na sytuacje trudne i wytrwałości w działaniu. Społeczna aktywność pozwala na bardziej obiektywne traktowanie własnej osoby, a tym samym sprawia, że przeszkody stojące na drodze do celu czynności nie są traktowane jako zagrożenie dla własnej osobowości. Ponadto poczucie osobistego zagrożenia zmniejsza się, gdy cel staje się ważniejszy niż osobiste bezpieczeństwo. Aktywność społeczna stwarza okazję do treningu zwalczania przeszkód zewnętrznych i wewnętrznych oporów, a często zmusza do pokonywania powstających w toku działań emocji ujemnych, gdyż społeczne warunki wymagają opanowania się.

Ogólnie można powiedzieć, iż proces społecznego uczenia się przez modelowanie jest ważnym źródłem form uczenia się reagowania człowieka na sytuacje trudne. Główne wzory reagowania na trudności dziecko znajduje w zachowaniu rodziców w sytuacjach zawierających element zagrożenia realizacji dążeń czy osiągnięcia celu (zaspokojenia potrzeb). Zatem transmisja destruktywnych i konstruktywnych form reagowania na społeczne sytuacje konfliktu ma miejsce wówczas, gdy dziecko przyjmuje ze środowiska rodzinnego te formy zachowań i traktuje je jako skuteczne sposoby rozwiązywania problemów, osiągania celów czy radzenia sobie z sytuacją trudną.

Założenia metodologiczne i prezentacja metody badań

Problem badawczy

Celem badań własnych było poszukiwanie rodzinnej etiologii destruktywnych i konstruktywnych strategii radzenia sobie dorastającej młodzieży w sytuacjach konfliktu społecznego, etiologii tkwiącej w prezentowanym modelu strategii radzenia sobie przez ich rodziców

22 H.C. Lindgren, L.W. Fish: *Psychology of Personal Development*. New York: John Wiley, 1976.

23 M. Tyszkowa: *Zachowanie się dzieci w sytuacjach trudnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1986.

w tych sytuacjach. Badania uwzględniają płeć rodziców i dorastającej młodzieży.

Badania zmierzały do odpowiedzi na następujące pytanie badawcze:

Czy strategię radzenia sobie rodziców w sytuacji konfliktu społecznego w percepcji młodzieży różnicują stosowane przez nią strategie radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego?

Metoda i narzędzia badawcze

W badaniach posłużono się autorskim kwestionariuszem do badania strategii radzenia sobie rodziców w sytuacji konfliktu społecznego w percepcji dziecka (SRwSK) oraz autorskim kwestionariuszem do badania strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego (KSMK)²⁴.

Kwestionariusz autorski SRwSK składa się z dwóch wersji: „Moja matka” i „Mój ojciec”. Przeznaczony jest do badania strategii radzenia sobie rodziców w sytuacji konfliktu społecznego, przy czym zachowania te poznawane są w percepcji ich dorastających dzieci. W stworzonym przeze mnie narzędziu znalazły się opisy 16 sytuacji konfliktu społecznego w wersji „Moja matka” i taka sama liczba opisów w wersji „Mój ojciec”. Do każdej z sytuacji podano 4 zachowania wyrażające radzenie sobie rodziców w sytuacjach konfliktu społecznego w percepcji ich dziecka: pierwsze odnosi się do agresywnego radzenia (A), drugie do unikowego (U), trzecie do uległego (Ul), a czwarte do zadaniowego radzenia sobie w sytuacjach konfliktu społecznego (Z). Każdej z czterech możliwych odpowiedzi przyporządkowano wartość liczbową od 0 do 1. Suma punktów stanowiła wskaźnik liczbowy określający stopień natężenia każdej z tych strategii. Im wyższa wartość liczbową wskaźnika, w tym większym stopniu dziecko spostrzega swoich rodziców jako stosujących daną strategię. Kwestionariusz odznacza się zadowalającymi wskaźnikami rzetelności w aspekcie zgodności wewnętrznej (α -Cronbacha). Współczynniki zgodności wewnętrznej są wysokie w obu wersjach: dla matek (M) i ojców (O), zarówno dla skali agresywnego radzenia sobie rodziców w sytuacjach konfliktu społecznego w percepcji dziecka (A: M = 0,71; O = 0,71), jak i dla skali zadaniowego radzenia sobie rodziców w sytuacjach konfliktu społecznego w percepcji dziecka (Z: M = 0,71; O = 0,70). Współczynniki rzetelności skali unikowego radzenia sobie rodziców w sytuacjach konfliktu społecznego w percepcji dziecka (U: M = 0,66; O = 0,66) oraz skali uległego radzenia sobie

24 D. Borecka-Biernat: *Kwestionariusz strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego*. „Psychologia Wychowawcza” 2012, nr 1–2, s. 86–118.

rodziców w sytuacjach konfliktu społecznego w percepcji dziecka (U1: $M = 0,65$; $O = 0,65$) wynoszą niewiele poniżej wartości 0,70. Trafność diagnostyczną metody potwierdzono przez porównanie wyników uzyskanych od młodzieży w kwestionariuszu SRwSK w wersji „Moja matka” i „Mój ojciec” z wynikami uzyskanymi od rodziców młodzieży w innych kwestionariuszach, oceniających zbliżone zmienne (*Kwestionariusz stylu rozwiązywania konfliktów* opracowany przez Tomasza Wacha, *Test stylu zachowań w konflikcie* autorstwa Krystyny Balawajder). Normy w skali stenowej opracowano na podstawie badania próby 811 uczniów (414 dziewcząt, 397 chłopców) w wieku 13–15 lat z klas pierwszych, drugich i trzecich szkół gimnazjalnych z Wrocławia i okolicznych miejscowości; wszyscy badani wychowywali się z obojgiem rodziców.

Kwestionariusz autorski KSMK przeznaczony jest do badania strategii radzenia w sytuacji konfliktu społecznego podejmowanej przez młodzież w wieku dorastania. Składa się z opisu 33 sytuacji trudnych konfliktu społecznego. Do każdej sytuacji podano 4 zachowania wyrażające radzenie sobie z sytuacją konfliktu społecznego: pierwsze odnosi się do agresywnego radzenia (A), drugie do unikowego (U), trzecie do uległego (U1), a czwarte do zadaniowego radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego (Z). Wyniki uzyskuje się dla każdej skali oddzielnie przez sumowanie zaznaczonych zachowań w 33 sytuacjach należących do danej skali. Ponieważ skale składają się z 33 pozycji, osoby badane mogą w każdej skali uzyskać od 0 do 33 punktów. Kwestionariusz KSMK charakteryzuje się korzystnymi parametrami psychometrycznymi. Współczynniki rzetelności skal wyznaczone metodą wewnętrznego zgodności (α -Cronbacha) wynoszą od 0,73 (dla skal „Agresja”, „Uległość” i „Zadanie”) do 0,694 (skala „Unik”). Trafność skal sprawdzono na wiele sposobów, między innymi potwierdzono trafność zbieżną w odniesieniu do rezultatów kwestionariusza A-R Krystyny Ostrowskiej, Skali Zachowań Asertywnych dla Dzieci – CABS Larry’ego Michelsona i Randy’ego Wooda w adaptacji Marii Oleś oraz *Kwestionariusza stylu rozwiązywania konfliktów przez adolescentów* Terry’ego Honessa i współpracowników w adaptacji Bogusławy Lachowskiej. Normy w skali stenowej opracowano na podstawie badania próby 1 877 uczniów, w tym 975 dziewcząt i 902 chłopców w wieku 13–15 lat z klas pierwszych, drugich i trzecich szkół gimnazjalnych ze wszystkich szesnastu województw w Polsce.

Badana grupa i procedura badania

Badania empiryczne przeprowadzono w szkołach gimnazjalnych we Wrocławiu i w okolicznych miejscowościach. Zastosowano wybór losowy szkół, jednak nie wszystkie wylosowane szkoły zgodziły się na przepro-

wadzenie w nich badań, dlatego też w kilku przypadkach zwrócono się do szkół niewylosowanych, z którymi tego rodzaju współpraca była możliwa. Osobami badanymi była młodzież pierwszych, drugich i trzecich klas gimnazjalnych w wieku 13–15 lat. Badania przebiegały w dwóch etapach. Pierwszy etap obejmował wszystkich uczniów wspomnianych klas; zastosowano kwestionariusz do badania strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego (KSMK) w opracowaniu własnym autorki niniejszego artykułu. Narzędzie badawcze stosowano w grupach. Przed wypełnianiem kwestionariusza badanym udzielano wskazówek i wyjaśnień. Badania uczniów przeprowadzano najczęściej na lekcjach wychowawczych. Udział w badaniu był dobrowolny. Ogółem w tej fazie badań udział wzięło 911 osób (486 dziewcząt, 425 chłopców). Pierwszy etap badań miał na celu wyselekcjonowanie młodzieży charakteryzującej się określoną („czystą”) strategią radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego i stworzenie bazy do badań właściwych.

Drugi etap objął 493 uczniów (269 dziewcząt, 224 chłopców) zakwalifikowanych na podstawie wyników badań selekcyjnych do strategii destrukttywnej (agresja, unik, uległość) i strategii konstruktywnej (zadaniowej) radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego. Do grupy agresywnej (A) ($N = 83$; w tym dziewczęta $N = 43$, chłopcy $N = 40$) zaliczono te osoby, które na podstawie własnej opinii o sobie charakteryzują się w sytuacji konfliktu społecznego wysokim poziomem agresywnego radzenia sobie. Do grupy unikowej (U) ($N = 82$; w tym dziewczęta $N = 49$, chłopcy $N = 33$) zaliczono te osoby, które na podstawie własnej opinii o sobie charakteryzują się wysokim poziomem uniku jako strategii radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego, a do grupy uległej (Ul) ($N = 131$, w tym dziewczęta $N = 73$, chłopcy $N = 58$) te osoby, które reprezentują wysoki poziom uległości jako strategii radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego. Do grupy zadaniowej (Z) ($N = 197$, w tym dziewczęta $N = 104$, chłopcy $N = 93$) zaliczono te osoby, które na podstawie własnej opinii o sobie charakteryzują się w sytuacji konfliktu społecznego wysokim poziomem zadaniowego radzenia sobie.

Drugi etap polegał na zbieraniu od wyselekcjonowanych osób badanych materiału potrzebnego do uzyskania odpowiedzi na sformułowane pytania badawcze. Zastosowano wówczas autorski kwestionariusz do badania strategii radzenia sobie rodziców w sytuacji konfliktu społecznego w percepcji dziecka (SRwSK).

Transmisja strategii radzenia sobie w rodzinie – analiza wyników badań

W analizie porównane zostaną 4 grupy młodzieży o wysokim poziomie strategii agresji, uniku, uległości i strategii zadaniowej radzenia sobie

w sytuacji konfliktu społecznego pod względem spostrzeganych przez młodzież strategii radzenia sobie rodziców: matek i ojców, w sytuacji konfliktu społecznego. Grupy dorastających o wysokim poziomie strategii destruktywnej (agresja, unik, uległość) i strategii konstruktywnej (zadaniowej) radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego wydzielono na podstawie wysokich wyników w skalach kwestionariusza KSMK. Porównanie średnich wyników w skalach kwestionariusza SRwSK w wersji „Moja matka” i „Mój ojciec”, przeprowadzone za pomocą jednoczynnikowej analizy wariancji ANOVA (statystyka F), pozwoli odpowiedzieć na pytanie: czy strategie radzenia sobie rodziców w sytuacji konfliktu społecznego w percepcji młodzieży różnicują stosowane przez nią strategie radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego? Wyniki analiz w grupach młodzieży wydzielonych ze względu na wysoki poziom strategii radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego umieszczono w tabelach 1, 2 i 3.

Tabela 1 (s. 56) zawiera informacje na temat średniego poziomu spostrzeganych przez młodzież strategii radzenia sobie rodziców w sytuacji konfliktu społecznego w zależności od 4 strategii radzenia sobie adolescentów w sytuacji konfliktu społecznego. Średni wynik analizy wariancji (F) obrazujący istotności różnic międzygrupowych nie w każdym przypadku jest wysoki, najwyższy (kolejno) jest dla skal kwestionariusza SRwSK w wersji „Moja matka”: strategia agresji (ogółem: $F = 28,01$, dziewczęta: $F = 19,78$, chłopcy: $F = 9,48$), strategia zadaniowa (ogółem: $F = 20,00$; dziewczęta: $F = 14,95$, chłopcy: $F = 6,01$), strategia uniku (ogółem: $F = 7,82$, dziewczęta: $F = 4,34$, chłopcy: $F = 3,56$) i strategia ulegania (ogółem: $F = 6,84$, dziewczęta: $F = 5,52$, chłopcy: $F = 2,12$). Różnice są istotne statystycznie na poziomie wyższym niż 0,01. Jeśli chodzi o strategię ulegania matki w sytuacji konfliktu społecznego w percepcji chłopców, to różnice nie są istotne na przyjętym poziomie ($p < 0,05$). Sugeruje to niezależność poziomu strategii ulegania matki w sytuacji konfliktu społecznego i badanych strategii radzenia sobie chłopców, które są widoczne w sytuacji konfliktu społecznego. Z przytoczonych danych wynika, że grupy młodzieży o 4 strategiach radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego różnią się istotnie statystycznie nasileniem przejawów strategii radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego spostrzeganych u matek. Taka sytuacja implikuje konieczność szczegółowego zbadania stwierdzonych różnic. Aby to zrobić, wykorzystano wyspecjalizowaną metodę, tzw. test RIR Tukeya. Efekt analizy zaprezentowano w tabeli 2 (s. 58–59).

Porównanie młodzieży (ogółem całej grupy i z podziałem ze względu na płeć) wykazującej destruktywne i konstruktywne nastawienie do sytuacji konfliktu społecznego pod względem wyników w skalach strategii radzenia sobie matek w sytuacji konfliktu społecznego mierzonych kwestio-

nariuszem SRwSK w wersji „Moja matka” wskazuje na istnienie istotnej różnicy w strategii agresji, strategii uniku, strategii ulegania i strategii zadaniowej (tabela 2 na s. 58–59).

Tabela 1

Strategie radzenia sobie matki i ojca w sytuacji konfliktu społecznego w percepcji młodzieży stosującej agresywną (A), unikową (U), uległą (Ul) i zadaniową (Z) strategię radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego z uwzględnieniem płci w skali kwestionariusza KSMK

Skale SRwSK	Wersja kwestio- nariusza	Badani	Skale kwestionariusza KSMK								F	p <
			A		U		Ul		Z			
			M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
A	„Moja matka”	ogółem dziewczęta chłopcy	3,70	3,22	2,01	1,86	1,37	1,75	1,44	1,61	28,01	0,000001
			4,37	3,74	2,06	1,85	1,52	1,95	1,45	1,61	19,78	0,000001
			3,00	2,41	1,94	1,87	1,19	1,46	1,43	1,63	9,48	0,000006
	„Mój ojciec”	ogółem dziewczęta chłopcy	3,76	2,69	3,13	2,16	2,29	2,22	2,36	1,96	10,56	0,000001
			4,09	3,01	3,29	2,28	2,41	2,32	2,47	2,02	6,43	0,0003
			3,40	2,30	2,91	1,97	2,14	2,11	2,24	1,89	4,18	0,007
U	„Moja matka”	ogółem dziewczęta chłopcy	1,78	1,45	2,43	1,96	1,73	1,66	1,40	1,49	7,82	0,00004
			1,98	1,52	2,45	1,98	1,86	1,87	1,43	1,40	4,34	0,005
			1,58	1,36	2,39	1,97	1,57	1,35	1,37	1,60	3,56	0,02
	„Mój ojciec”	ogółem dziewczęta chłopcy	3,02	1,82	3,45	1,89	3,62	2,33	3,19	2,08	1,84	n.i.
			3,00	1,73	3,14	1,83	3,70	2,13	3,51	1,95	1,57	n.i.
			3,05	1,93	3,91	1,91	3,52	2,57	2,83	2,16	2,49	n.i.
Ul	„Moja matka”	ogółem dziewczęta chłopcy	2,41	1,83	2,92	1,79	3,32	2,04	2,48	1,69	6,84	0,0002
			2,09	1,74	2,88	1,93	3,25	1,95	2,35	1,54	5,52	0,001
			2,75	1,88	2,97	1,59	3,41	2,16	2,63	1,83	2,12	n.i.
	„Mój ojciec”	ogółem dziewczęta chłopcy	3,04	1,74	3,68	1,79	3,72	1,59	3,34	1,80	3,26	0,02
			3,14	1,90	3,51	1,85	3,53	1,62	3,49	1,79	0,53	n.i.
			2,93	1,58	3,86	1,67	4,03	1,54	3,17	1,81	4,61	0,004
Z	„Moja matka”	ogółem dziewczęta chłopcy	8,10	3,33	8,65	2,71	9,57	2,82	10,67	2,71	20,00	0,000001
			7,56	3,55	8,61	2,72	9,37	3,02	10,77	2,49	14,95	0,000001
			8,68	3,00	8,70	2,74	9,83	2,56	10,56	2,94	6,01	0,0006
	„Mój ojciec”	ogółem dziewczęta chłopcy	6,18	2,94	5,70	2,65	6,41	2,72	7,11	3,19	5,22	0,002
			5,77	2,64	6,01	2,77	6,36	2,63	6,53	2,83	0,91	n.i.
			6,63	3,21	5,15	2,41	6,48	2,86	7,76	3,46	6,23	0,0005

Radzenie sobie w sytuacji konfliktu społecznego: A – agresywne; U – unikowe; Ul – uległe; Z – zadaniowe

Objaśnienia: SRwSK – kwestionariusz do badania strategii radzenia sobie rodziców w sytuacji konfliktu społecznego w percepcji dziecka; KSMK – kwestionariusz do badania strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego; M – średnia; SD – odchylenie standardowe; F – istotność różnic; p – poziom istotności; n.i. – nieistotny statystycznie

Wyniki badań w zakresie percepcji strategii agresji ujawniają wyższe jej nasilenie u matek młodzieży stosującej strategię agresywną (ogółem:

$M = 3,70$; dziewczęta: $M = 4,37$, chłopcy: $M = 3,00$) w porównaniu z 3 pozostałymi grupami osób badanych, które nie różnią się w sposób istotny między sobą (U: ogółem: $M = 2,01$, dziewczęta: $M = 2,06$, chłopcy: $M = 1,94$; Ul: ogółem: $M = 1,37$, dziewczęta: $M = 1,52$, chłopcy: $M = 1,19$; Z: ogółem: $M = 1,44$, dziewczęta: $M = 1,45$, chłopcy: $M = 1,43$). Wskazuje to, że istotne znaczenie w kształtowaniu strategii agresji radzenia sobie dorastających córek i synów mają matki, które podejmują wrogie działania czy reagują atakiem w konfliktowej sytuacji.

Strategia uniku, w jej istotnym wyższym nasileniu, charakteryzuje matki dorastających dzieci (ogółem dla całej grupy i z podziałem ze względu na płeć) stosujących unikową strategię radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego (U: ogółem: $M = 2,43$, dziewczęta: $M = 2,45$, chłopcy: $M = 2,39$) w porównaniu z młodzieżą, która wykorzystuje częściej uległy (Ul: ogółem: $M = 1,73$) i zadaniowy (Z: ogółem: $M = 1,40$, dziewczęta: $M = 1,43$, chłopcy: $M = 1,37$) sposób radzenia sobie w sytuacji społecznego konfliktu. Należy zwrócić uwagę, że wyniki uzyskane przez młodzież wykorzystującą w działaniu formę radzenia sobie o charakterze biernym (uległość) i aktywnym (zadanie) nie różniły się w istotny sposób między sobą w obrębie spostrzeganej strategii uniku matek. Otrzymane wyniki wskazują, że warunkami sprzyjającymi rozwojowi strategii radzenia sobie polegającej na unikaniu konfliktów przez młodzież jest nieumiejętność radzenia sobie z rozwiązywaniem przykrych i kłopotliwych spraw przy jednoczesnym unikaniu konfrontacji z konfliktem, nieangażowaniu się w konflikt czy dystansowaniu się wobec spornych spraw przez matki.

Analiza wyników badań zaprezentowanych w tabeli 2 pozwala na następujące wnioski. Można zauważyć wyższy rezultat dotyczący strategii ulegania matek młodzieży (dla całej grupy i dziewcząt), która jako strategię radzenia sobie z sytuacją konfliktu społecznego stosuje uleganie (ogółem: $M = 3,32$, dziewczęta: $M = 3,25$), w porównaniu z młodzieżą, która wykorzystuje agresywny (ogółem: $M = 2,41$, dziewczęta: $M = 2,09$) i zadaniowy (ogółem: $M = 2,48$, dziewczęta: $M = 2,35$) sposób radzenia sobie z sytuacją konfliktu społecznego. Warto jeszcze dodać, że wyniki uzyskane przez młodzież stosującą w działaniu formę radzenia sobie o charakterze aktywnym (agresja, zadanie) nie różniły się w sposób istotny od siebie. Jak widać, jednorodnymi grupami osób badanych ze względu na średni poziom spostrzeganej strategii ulegania matki są grupy, które wykazują aktywne (agresja, zadanie) nastawienie do sytuacji konfliktu społecznego. Z przytoczonych danych wynika, że w grupie młodzieży, szczególnie wśród dziewcząt, istotne znaczenie w kształtowaniu strategii radzenia sobie polegającej na ograniczaniu realizacji własnych pragnień i tolerowaniu zagrożeń własnych interesów w sytuacji konfliktu społecznego ma spostrzegana u matki rezygnacja z dążenia do własnych celów w obliczu konfliktu.

Tabela 2

Rezultaty testu RIR Tukeya porównania różnic między średnimi arytmetycznymi wyników w skalach kwestionariusza SRwSK w wersji „Moja matka” w zależności od rodzaju strategii radzenia sobie młodości w sytuacji konfliktu społecznego z uwzględnieniem płci

Skale SRwSK	Badani	Skale KSMK	Skale KSMK				Różnice dotyczące grup
			A	U	U1	Z	
A	ogółem	A		0,000008*	0,0000008*	0,000008*	A > U, A > U1, A > Z
		U	0,000008*		0,19	0,28	U < A
		U1	0,000008*	0,19		0,99	U1 < A
		Z	0,000008*	0,28	0,99		Z < A
	dziewczęta	A		0,00001*	0,0000008*	0,00000008*	A > U, A > U1, A > Z
		U	0,00001*		0,62	0,51	U < A
		U1	0,000008*	0,62		0,99	U1 < A
		Z	0,000008*	0,52	0,99		Z < A
	chłopcy	A		0,08	0,000004*	0,0005*	A > U1, A > Z
		U	0,08		0,32	0,66	n.i.
		U1	0,00004*	0,32		0,89	U1 < A
		Z	0,0005*	0,66	0,89		Z < A
U	ogółem	A		0,05	0,99	0,42	n.i.
		U	0,05		0,03*	0,0003*	U > U1, U > Z
		U1	0,99	0,03*		0,35	U1 < U
		Z	0,42	0,0003*	0,35		Z < U
	dziewczęta	A		0,56	0,99	0,42	n.i.
		U	0,56		0,30	0,01*	U > Z
		U1	0,99	0,30		0,40	n.i.
		Z	0,43	0,01*	0,40		Z < U
	chłopcy	A		0,14	0,99	0,93	n.i.
		U	0,14		0,14	0,04*	U > Z
		U1	0,99	0,14		0,90	n.i.
		Z	0,93	0,04*	0,90		Z < U

Uł	ogółem	A		0,29		0,07*	0,29		0,99		A < Uł
		U	0,29			0,49			0,43	n.i.	
		Uł	0,007*				0,49		0,001*	Uł > A, Uł > Z	
		Z	0,99			0,001*	0,43			Z < Uł	
	dziewczęta	A				0,01*	0,17		0,91	A < Uł	
		U	0,17			0,73			0,44	n.i.	
		Uł	0,01*				0,73		0,01*	Uł > A, Uł > Z	
		Z	0,91			0,01*	0,44			Z < Uł	
Z	ogółem	A				0,003*	0,61		0,000008*	A < Uł, A < Z	
		U	0,61			0,16			0,00004*	U < Z	
		Uł	0,005*				0,16		0,01*	Uł > A, Uł < Z	
		Z	0,000008*			0,01*	0,00004*			Z > A, Z > U, Z > Uł	
	dziewczęta	A				0,02*	0,32		0,000009*	A < Uł, A < Z	
		U	0,32			0,56			0,001*	U < Z	
		Uł	0,02*				0,56		0,02*	Uł > A, Uł < Z	
		Z	0,000009*			0,02*	0,001*			Z > A, Z > U, Z > Uł	
	chłopcy	A				0,26	0,99		0,02*	A < Z	
		U	0,99			0,36			0,04*	U < Z	
		Uł	0,26				0,36		0,50	n.i.	
		Z	0,02*			0,04*	0,04*			Z > A, Z > U	

* Zaznaczone wartości są istotne statystycznie.

Radzenie sobie w sytuacji konfliktu społecznego: A – agresywne; U – unikowe; Uł – uległe; Z – zadaniowe

Objaśnienia: SRwSK – kwestionariusz do badania strategii radzenia sobie rodziców w sytuacji konfliktu społecznego w percepcji dziecka; KSMK – kwestionariusz do badania strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego; n.i. – wynik nieistotny statystycznie

Ponadto odnotować należy wyższy rezultat dotyczący strategii zadaniowej matek młodzieży (dla całej grupy i ze względu na płeć), która w sytuacji konfliktu społecznego wykorzystuje zadaniowy sposób radzenia sobie (ogółem: $M = 10,67$, dziewczęta: $M = 10,77$, chłopcy: $M = 10,56$) w porównaniu z trzema pozostałymi grupami osób badanych (A: ogółem: $M = 8,10$, dziewczęta: $M = 7,56$, chłopcy: $M = 8,68$; U: ogółem: $M = 8,65$, dziewczęta: $M = 8,61$, chłopcy: $M = 8,70$; Ul: ogółem: $M = 9,57$, dziewczęta: $M = 9,37$, chłopcy: $M = 9,85$). Oprócz tego dane z tabeli 2 wskazują, że młodzież, która w sytuacji konfliktu stosuje w działaniu formę radzenia sobie o charakterze aktywno-biernym (agresja, unik) i biernym (uległość, unik), nie różni się w sposób znamieny w obrębie strategii zadaniowej spostrzeganej u matki. Można zatem stwierdzić, że warunkiem sprzyjającym rozwojowi strategii zadaniowej u młodzieży jest spostrzegane u matki podejmowanie działań w celu znalezienia rozwiązania spornych kwestii czy problemu, który ujawnił się w postaci konfliktu.

Przejdźmy teraz do porównania grup młodzieży o 4 strategiach radzenia sobie z sytuacją konfliktu społecznego pod względem obserwowanych strategii radzenia sobie ojców z konfliktową sytuacją. Porównanie to zostanie oparte na wynikach uzyskanych w kwestionariuszu SRwSK w wersji „Mój ojciec”. Wyniki analiz przedstawia tabela 3.

Analiza wariancji (F) obrazująca wysokie istotności różnic wyników grupowych młodzieży (dla całej grupy oraz ze względu na płeć) porządkuje skalę strategii radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego spostrzeganych u ojca następująco: strategia agresji (ogółem: $F = 10,56$, dziewczęta: $F = 6,43$, chłopcy: $F = 4,18$), strategia zadaniowa (ogółem: $F = 5,22$, chłopcy: $F = 6,23$) i strategia ulegania (ogółem: $F = 3,26$, chłopcy: $F = 4,61$). Widzimy, iż młodzież z porównanych 4 grup różni się nasileniem przejawów nielicznych badanych strategii radzenia sobie ojców w sytuacji konfliktu społecznego wysoce istotnie statystycznie. Jeśli chodzi o pozostałe spostrzegane przez młodzież strategie radzenia sobie ojców w konfliktowej sytuacji, jak strategia uniku (wyniki dla całej grupy oraz z podziałem ze względu na płeć) czy widoczna w sytuacji konfliktu społecznego w gronie dziewcząt strategia zadaniowa i strategia ulegania, to różnice nie są istotne na przyjętym poziomie $p < 0,05$. Implikuje to potrzebę szczegółowego badania stwierdzonych różnic (por. tabela 3).

Porównanie grup młodzieży o 4 strategiach radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego pod względem wyników w skalach strategii radzenia sobie ojców w sytuacji konfliktu społecznego mierzonych kwestionariuszem SRwSK w wersji „Mój ojciec” wskazuje na istnienie istotnej różnicy w strategiach: agresji, uległości i zadania. Wyniki badań w zakresie percepcji strategii agresji wykazują wyższe jej nasilenie u ojców dzieci dorastających stosujących strategię agresji (A: ogółem: $M = 3,76$, dziewczęta: $M = 40,09$, chłopcy: $M = 3,40$) w porównaniu z dwiema po-

Tabela 3

Rezultaty testu RIR Tukeya porównania różnic między średnimi arytmetycznymi wyników w skalach kwestionariusza SRwSK w wersji „Mój ojciec” w zależności od rodzaju strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego z uwzględnieniem płci

Skale SRwSK	Osoby badane	Skale KSMK	Skale kwestionariusza KSMK				Różnice dotyczące grup
			A	U	Uł	Z	
A	ogółem	A		0,27	0,0001*	0,0003*	A > Uł, A > Z
		U	0,27		0,07	0,11	n.i.
		Uł	0,0001*	0,07		0,99	Uł < A
		Z	0,0003*	0,11	0,99		Z < A
	dziewczęta	A		0,38	0,005*	0,007*	A > Uł, A > Z
		U	0,38		0,25	0,31	n.i.
		Uł	0,005*	0,25		0,99	Uł < A
		Z	0,007*	0,31	0,99		Z < A
	chłopcy	A		0,76	0,03*	0,05	A > Uł
		U	0,76		0,41	0,54	n.i.
		Uł	0,03*	0,41		0,99	Uł < A
		Z	0,05	0,54	0,99		n.i.
Uł	ogółem	A		0,06	0,04*	0,54	A < Uł
		U	0,06		0,99	0,34	n.i.
		Uł	0,04*	0,99		0,31	Uł > A
		Z	0,54	0,34	0,31		n.i.
	chłopcy	A		0,06	0,04*	0,91	A < Uł
		U	0,06		0,98	0,16	n.i.
		Uł	0,04*	0,98		0,12	Uł > A
		Z	0,91	0,16	0,12		n.i.
Z	ogółem	A		0,72	0,96	0,18	n.i.
		U	0,72		0,01	0,01*	U < Z
		Uł	0,96	0,40		0,22	n.i.
		Z	0,18	0,01*	0,22		Z > U
	chłopcy	A		0,22	0,99	0,36	n.i.
		U	0,22		0,31	0,004*	U < Z
		Uł	0,99	0,31		0,12	n.i.
		Z	0,36	0,004*	0,12		Z > U

* Zaznaczone wartości są wyrazem statystycznej istotności.

Radzenie sobie w sytuacji konfliktu społecznego: A – agresywne; U – unikowe; Uł – uległe; Z – zadaniowe

Objaśnienia: SRwSK – kwestionariusz do badania strategii radzenia sobie rodziców w sytuacji konfliktu społecznego w percepcji dziecka; KSMK – kwestionariusz do badania strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego; n.i. – wynik nieistotny statystycznie

zostałymi grupami osób badanych, które nie różnią się w sposób istotny od siebie (Uł: ogółem: $M = 2,29$, dziewczęta: $M = 2,41$, chłopcy: $M = 2,14$; Z: ogółem: $M = 2,36$, dziewczęta: $M = 2,47$, chłopcy: $M = 2,24$). Wynika stąd, że

jednorodnymi grupami osób badanych ze względu na średni poziom spostrzeganej strategii agresji ojca są grupy, które wykazują bierne (uległość) i aktywne (zadanie) nastawienie do sytuacji konfliktu społecznego. Dane zamieszczone w tabeli 3 pozwalają stwierdzić, iż ojcowie spostrzegani jako stosujący strategię opartą na agresji przyczyniają się do modelowania jednostki wykorzystującej w sytuacji konfliktu społecznego strategię polegającą na agresywnym zachowaniu.

Istotne wyższe nasilenie strategii ulegania charakteryzuje ojców dorastających (szczególnie chłopców) stosujących w działaniu strategię radzenia sobie o charakterze ulegania (ogółem: $M = 3,72$, chłopcy: $M = 4,03$) w porównaniu z młodzieżą dorastającą, która wykorzystuje częściej agresywny sposób radzenia sobie z sytuacją konfliktu społecznego (ogółem: $M = 3,04$, chłopcy: $M = 2,93$). Można zatem stwierdzić, że warunkami sprzyjającymi rozwojowi u młodzieży (szczególnie chłopców) strategii radzenia sobie polegającej na zaniechaniu realizacji własnych zamierzeń w obliczu zagrożenia jest rezygnacja ojców z dążenia do własnych celów w sytuacji konfliktu.

Wyniki grupy ojcowie – dzieci dorastające w kwestionariuszu SRwSK w wersji „Mój ojciec” w zakresie strategii zadaniowej wykazują znacznie wyższe jej nasilenie u ojców młodzieży (szczególnie chłopców) stosującej zadaniowy sposób radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego (ogółem: $M = 5,22$, chłopcy: $M = 6,23$) w porównaniu z młodzieżą wykorzystującą unikowy sposób radzenia sobie z konfliktową sytuacją (ogółem: $M = 5,70$, chłopcy: $M = 5,15$). Świadczy to o tym, że w badanej grupie młodzieży dorastającej, a szczególnie wśród chłopców, istotne znaczenie w kształtowaniu strategii radzenia sobie polegającej na koncentracji i rozwiązywaniu problemów ma spostrzegana u ojców zadaniowa strategia radzenia sobie stosowana w okresie zmagania się z konfliktową sytuacją.

Podsumowanie wyników badań

Z badań wynika, że matka i ojciec spostrzegani jako stosujący w sytuacjach utrudniających dążenie do celu strategię opartą na agresji przyczyniają się do modelowania u młodzieży strategii polegającej na agresywnym zachowaniu, wykorzystywanej w sytuacji konfliktu społecznego. Na uwagę zasługuje fakt, że w warunkach modelowania ważną rolę odgrywa właściwość modelu ułatwiająca identyfikację z nim – jest nią płeć. I tak, na powstawanie agresywnej strategii u dziewcząt ma wpływ postać matki, u chłopców zaś – postać ojca. Warto również zwrócić uwagę na preferencje oddziaływań sprzyjających strategii agresji radzenia sobie dziewcząt i chłopców w wieku dorastania przez rodzica odmiennej płci.

Świadczy to o tym, że na agresywne radzenie sobie w sytuacji konfliktu społecznego dziewczynki i chłopca wpływają też cechy osobowe tego z rodziców, z którym dziecko się utożsamia, a nie tylko zgodność płci modela i osoby identyfikującej się z nim²⁵. Jak widać, podobieństwo strategii radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego u rodziców i dzieci dorastających wskazuje na nabywanie strategii agresji radzenia sobie dziecka w drodze społecznego uczenia się przez obserwację i wzorowanie się na rodzicach. Obserwowana u rodziców strategia agresji wykorzystywana w radzeniu sobie przez nich w sytuacji konfliktu sprzyja pojawieniu się agresywnej strategii radzenia sobie w sytuacji konfliktu u dorastających dzieci tych rodziców. Tendencja ta wydaje się zgodna ze stwierdzeniem, iż „agresywne dzieci wywodzą się z agresywnych domów”²⁶. Dorastający naśladowują swoich rodziców i w ten sposób uczą się rozwiązywania konfliktów przy użyciu siły, zwłaszcza gdy obserwują pozytywny rezultat agresywnego zachowania²⁷. Agresja jest uznawana przez rodziców za skuteczny sposób radzenia sobie z trudnościami i środkiem realizowania własnych zamierzeń za wszelką cenę²⁸. Tak więc dziecko dorastające przejmując ze środowiska rodzinnego agresywne formy zachowań i traktuje je jako skuteczne sposoby rozwiązywania konfliktów i osiągania celów²⁹.

Ponadto analiza przedstawionych wyników badań ujawniła, iż istotne znaczenie w kształtowaniu unikowej strategii radzenia sobie adolescentów ma spostrzegana nieumiejętność radzenia sobie z rozwiązywaniem problemów przez matkę, mała jej aktywność w poszukiwaniu owych rozwiązań, przy jednoczesnym częstym odsuwaniu od siebie problemu przez angażowanie się w czynności zastępcze (sen, jedzenie, oglądanie telewizji), czy też poszukiwanie kontaktu z innymi ludźmi (spot-

25 T. Rostowska: *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie zachowań agresywnych...*

26 J. Wolińska: *Agresywność młodzieży...*; por. R. Bryłka: *Wpływ rodziny na powstawanie agresji u dzieci*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2000, nr 9, s. 47–50.

27 B. Wojciszke: *Relacje interpersonalne...*, s. 147–186.

28 E. Aronson, T. Wilson, R. Akert: *Psychologia społeczna...*; por. I. Obuchowska: *Agresja dzieci w perspektywie rozwojowej...*, s. 45–59.

29 G. Patterson: *Performance Models for Antisocial Boys*. „American Psychologist” 1986, no. 41, s. 432–444; por. B. Urban: *Zachowania dewiacyjne młodzieży w interakcjach rówieśniczych*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 2005; A. Filip: *Sposoby rozwiązywania konfliktów rodzinnych w percepcji młodzieży różniącej się korzystaniem z mediów*. W: *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym...*, s. 207–223; D. Borecka-Biernat: *Children Copying or Learning Parental/Adult Aggression as a Way to Manage their Own Social Conflicts*. „Polish Journal of Applied Psychology” 2012, no. 1, s. 75–88.

kanie z przyjaciółmi, rozmowa z kimś bliskim). Na podstawie analizy danych można stwierdzić, że dla nasilenia strategii uniku radzenia sobie młodzieży nie ma znaczenia strategia uniku radzenia sobie stosowana w sytuacji konfliktu społecznego przez ojców. Warto też zwrócić uwagę na preferencję oddziaływań sprzyjających strategii uniku radzenia sobie wśród chłopców w wieku dorastania przez rodzica odmiennej płci. Świadczy to o tym, że na unikowe radzenie sobie w sytuacji konfliktu społecznego chłopca wpływają przede wszystkim cechy osobowe rodzica, z którym się dziecko utożsamia, nie zaś fakt zgodności płci modela i osoby z nim identyfikującej się. Z kolei unikowa strategia radzenia sobie wykorzystywana przez dziewczęta w sytuacji konfliktu społecznego kształtuje się pod wpływem matki stanowiącej model stosowania takiej właśnie strategii. Powołajmy się na mechanizm identyfikacji dzieci z rodzicami tej samej płci: dziewczęta identyfikują się z matkami, więc ich główny wzór reagowania na trudności, czyli nieumiejętność radzenia sobie z rozwiązywaniem problemów matek, silnie oddziałuje na kształtowanie się strategii radzenia sobie w sytuacjach przykrych napięć emocjonalnych córek. Opierając się na tych wynikach, można stwierdzić, że skutkiem procesu uczenia się społecznego i wzorowania się na matkach są formy reagowania dorastającej młodzieży na sytuacje konfliktu społecznego skoncentrowane na wycofaniu się z konfliktu i rezygnacji z dążenia pod wpływem trudności w działaniu. Dowodziłoby to, że wycofanie się z kontaktów społecznych przez adolescenta jest wyuczoną formą zachowania wynikającą z obserwacji i częstego kontaktu z osobą z najbliższego otoczenia przejawiającą takie właśnie zachowanie, tj. z oddziaływania rodzica funkcjonującego jako model do naśladowania³⁰.

Представленные результаты badań ukazują też istotne znaczenie strategii ulegania stosowanej przez matki oraz ojców w badanej grupie młodzieży i w zakresie tej samej strategii stosowanej w grupie dziewcząt i chłopców. Na uwagę zasługuje fakt, że w warunkach modelowania w konfliktowej sytuacji ważną rolę odgrywa właściwość modelu ułatwiająca identyfikację z nim – czyli płeć. Na powstawanie uległej strategii u dziewcząt ma wpływ postać matki, a u chłopców – postać ojca. To właśnie dziewczęta

30 B. Harwas-Napierała: *Nieśmiałość dorosłych. Geneza – diagnostyka – terapia...*; P.G. Zimbardo: *Nieśmiałość. Co to jest? Jak sobie z nią radzić?...*; A. Filip: *Sposoby rozwiązywania konfliktów rodzinnych w percepcji młodzieży...*; D. Borecka-Biernat: *Postawy wychowawcze rodziców i strategie radzenia sobie ze społeczną sytuacją trudną w percepcji dorastających dzieci stosujących strategię skoncentrowaną na problemie i na unikaniu*. W: *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. Red. T. Rostowska, A. Jarmołowska. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2010, s. 237–256.

identyfikują się z matką i najczęściej następuje u nich utożsamianie się z matką i powielanie wzorów jej postępowania. Analogiczna sytuacja zachodzi w przypadku chłopców i ich ojców. Tak więc wzór reagowania matek na konflikty silnie oddziałuje na kształtowanie się strategii radzenia sobie w konfliktowej sytuacji ich córek, a wzór reagowania ojców – na kształtowanie się strategii radzenia sobie synów. Jak widać, młodzież uczy się strategii radzenia sobie polegającej na uleganiu przez obserwowanie zachowań uległych rodziców w sytuacji konfliktu społecznego. Zaprezentowane wyniki badań są zbieżne z wynikami uzyskanymi przez Hannę Liberską³¹, która zaobserwowała, że młodzież o silnej identyfikacji z rodzicami funkcjonującymi jako modele do naśladowania w obliczu trudności często deprecjonuje ważność celu i rezygnuje z własnych zamierzeń.

Z przeprowadzonych badań wynika także, iż dla powstawania strategii zadaniowej u dorastającej młodzieży istotne znaczenie ma spostrzegana u matki oraz ojca koncentracja na problemie, stosowana w okresie zmagania się z sytuacją konfliktu, ich aktywność w rozwiązywaniu problemu i nierezygnowanie z wysiłków związanych z próbą jego rozwiązania. Okazało się, że dla nasilenia strategii zadaniowej dziewcząt istotne znaczenie ma strategia zadaniowa radzenia sobie stosowana przez matki w czasie zmagania się z sytuacją konfliktu. Na powstawanie strategii zadaniowej u dziewcząt ma więc wpływ matka. To właśnie dziewczęta identyfikują się z matkami i najczęściej powielają wzory ich postępowania. Podobieństwo strategii radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego u matek i dziewcząt wskazuje na nabywanie strategii zadaniowej radzenia sobie dziewcząt w drodze społecznego uczenia się przez obserwację i wzorowanie się na matce. Powołajmy się znowu na mechanizm identyfikacji dzieci z rodzicami tej samej płci: dziewczęta identyfikują się z matkami, więc ich główny wzór reagowania na trudności silnie oddziałuje na kształtowanie się strategii radzenia sobie w sytuacjach napięć emocjonalnych córek. Warto jeszcze dodać, że wyznacznikiem zadaniowej strategii radzenia sobie chłopców okazała się strategia zadaniowa radzenia sobie matki i ojca w sytuacji konfliktu społecznego. Oznacza to, że chłopiec uczy się zadaniowej strategii radzenia sobie przez obserwowanie matki i ojca i wzorowanie się na nich. Z przytoczonych danych wynika więc, że dla rozwoju zadaniowych form reagowania na sytuacje konfliktu społecznego młodego człowieka duże znaczenie mają wzory zadaniowych sposobów reagowania rodziców na konflikt. Młodzi w sytuacjach udaremniających dążenie do celu zachowują się tak, jak uprzednio nauczyli się zachowywać od rodziców w podobnych sytuacjach. Jeśli młodzież spostrzegała

31 H. Liberska: *Rola identyfikacji z rodzicami dla rozwoju dziecka w okresie dojrzewania*. „Małżeństwo i Rodzina” 2002, nr 1, s. 48–53.

uprzednio reakcje zadaniowe, to reakcje tych adolescentów na problemy będą najczęściej podobne³².

Przedstawione wyniki badań sugerują, że proces modelowania może odgrywać dużą rolę w genezie destruktywnego i konstruktywnego sposobu radzenia sobie w sytuacji konfliktu społecznego, którego uczy się dorastający między innymi przez obserwowanie rodziców, którzy przejawiają taki sposób radzenia sobie w sytuacjach konfliktu społecznego, i częsty kontakt z rodzicami, a więc przez społeczne uczenie. Młodzież przejmuje z otoczenia te formy zachowań i traktuje je jako skuteczne sposoby rozwiązywania problemów, osiągania celów czy też radzenia sobie z sytuacją konfliktu. Generalnie należy sądzić, iż wśród rodzinnych uwarunkowań destruktywnego i konstruktywnego sposobu reagowania adolescenta na napięcie emocjonalne powstające w konfliktowej sytuacji ważne miejsce zajmuje dostarczanie młodemu człowiekowi wzorców destruktywnego i konstruktywnego sposobu radzenia sobie rodziców w sytuacji konfliktu społecznego.

Bibliografia

- Aronson E., Wilson T., Akert R.: *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Przeł. A. Bezwińska et al. Poznań: Zysk i S-ka, 2012.
- Balawajder K.: *Zachowania uczestników konfliktu interpersonalnego*. W: *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież?* Red. D. Borecka-Biernat. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2010, s. 137–179.
- Bandelow B.: *Nieśmiałość. Czym jest i jak ją pokonać*. Przeł. M.L. Kalinowski. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2011.
- Borecka-Biernat D.: *Children Copying or Learning Parental/Adult Aggression as a Way to Manage their Own Social Conflicts*. „Polish Journal of Applied Psychology” 2012, no. 1, s. 75–88.
- Borecka-Biernat D.: *Kwestionariusz strategii radzenia sobie młodzieży w sytuacji konfliktu społecznego*. „Psychologia Wychowawcza” 2012, nr 1–2, s. 86–118.
- Borecka-Biernat D.: *Postawy wychowawcze rodziców i strategie radzenia sobie ze społeczną sytuacją trudną w percepcji dorastających dzieci stosujących strategię skoncentrowaną na problemie i na unikaniu*. W: *Rozwojowe*

32 Ibidem; por. B. Lachowska: *Style rozwiązywania konfliktów i ich efekty w relacji między rodzicami i adolescentami – prezentacja narzędzi pomiaru*. W: *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym...*, s. 137–179; A. Filip: *Sposoby rozwiązywania konfliktów rodzinnych w percepcji młodzieży...*; D. Borecka-Biernat: *Postawy wychowawcze rodziców i strategie radzenia sobie...*

- i wychowawcze aspekty życia rodzinnego. Red. T. Rostowska, A. Jarmołowska. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2010, s. 237-256.
- Borecka-Biernat D.: *Strategie radzenia sobie młodzieży w trudnych sytuacjach społecznych. Psychospołeczne uwarunkowania*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006.
- Bryłka R.: *Wpływ rodziny na powstawanie agresji u dzieci*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2000, nr 9, s. 47-50.
- Carducci B.: *Nieśmiałość. Nowe odważne podejście*. Przeł. M. Sekerdej. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008.
- Cywińska M.: *Przyjaźń i konflikty*. „Życie Szkoły” 2005, nr 1, s. 4-9.
- Donaldson Ph.: *Patterns of Children's Coping with Life Stress*. „American Journal of Orthopsychiatry” 2000, no. 70, s. 351-359.
- Endler N., Parker J.: *The Multidimensional Assessment of Coping: A Critical Evaluation*. „Journal of Personality and Social Psychology” 1990, no. 58, s. 844-854.
- Filip A.: *Sposoby rozwiązywania konfliktów rodzinnych w percepcji młodzieży różniącej się korzystaniem z mediów*. W: *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież?* Red. D. Borecka-Biernat. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2010, s. 207-223.
- Frączek A.: *Wszystko o twojej agresji*. „Charaktery” 2003, nr 7, s. 28-30.
- Grochocińska R.: *Psychospołeczne uwarunkowania i aspekty stosowania przemocy wobec dziecka w wieku wczesnoszkolnym*. „Śląskie Prace Humanistyczne” 1999, nr 17b, s. 19-38.
- Grochulska J.: *Agresja u dzieci*. Warszawa: WSiP, 1993.
- Guszkowska M., Gorący A., Rychta-Siedlecka J.: *Ważne zdarzenia życiowe i codzienne kłopoty jako źródło stresu w percepcji młodzieży*. „Edukacja Otwarta” 2001, nr 4, s. 155-164.
- Harwas-Napierała B.: *Nieśmiałość dorosłych. Geneza – diagnostyka – terapia*. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 1995.
- Honess T. et al.: *Conflict Between Parents and Adolescents: Variation by Family Constitution*. „British Journal of Developmental Psychology” 1997, no. 15, s. 367-385.
- Jaworski R.: *Konflikt pokoleń w okresie adolescencji. Psychologiczne aspekty radzenia sobie ze stresem*. W: *Problemy człowieka w świecie psychologii*. Red. R. Jaworski, A. Wielgus, J. Łukjaniuk. Płock: Wydawnictwo Naukowe NOVUM, 2000, s. 27-54.
- Lachowska B.: *Style rozwiązywania konfliktów i ich efekty w relacji między rodzicami i adolescentami – prezentacja narzędzi pomiaru*. W: *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież?* Red. D. Borecka-Biernat. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2010, s. 137-179.

- Liberska H.: Rola identyfikacji z rodzicami dla rozwoju dziecka w okresie dojrzewania. „Małżeństwo i Rodzina” 2002, nr 1, s. 48–53.
- Lindgren H.C., Fish L.W.: *Psychology of Personal Development*. New York: John Wiley, 1976.
- Miłkowska G.: Agresja w okresie dorastania – charakterystyka, przejawy, przeciwdziałanie. W: *Zagrożenia okresu dorastania*. Red. Z. Izdebski. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2012, s. 91–110.
- Obuchowska I.: Agresja dzieci w perspektywie rozwojowej. W: *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*. Red. M. Binczycka-Anholcer. Warszawa-Poznań: Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 2001, s. 49–59.
- Patterson G.: *Performance Models for Antisocial Boys*. „American Psychologist” 1986, no. 41, s. 432–444.
- Polak K.: Uczeń w sytuacji konfliktów szkolnych. W: *Sytuacje konfliktu w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym. Jak sobie radzą z nimi dzieci i młodzież?* Red. D. Borecka-Biernat. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2010, s. 91–110.
- Ratzke K. et al.: *Über Aggression und Gewalt bei Kinder in untrschiedlichen Kontexten*. „Praxis, Kinderpsychologie, Kinderpsychiatrie” 1997, Nr. 46, s. 153–168.
- Rostowska T.: *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie. Analiza psychologiczna*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2001.
- Rostowska T.: Rola modelowania w procesie socjalizacji dziecka w rodzinie. „Problemy Rodziny” 1993, nr 3, s. 33–37.
- Rostowska T.: Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie zachowań agresywnych. „Przegląd Psychologiczny” 1996, nr 1–2 (39), s. 178–186.
- Rostowska T.: Zgodność strategii radzenia sobie ze stresem u rodziców i ich dorosłych dzieci. W: *Psychospołeczne aspekty rozwoju człowieka*. Red. J. Rostowski, T. Rostowska, I. Janicka. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997, s. 389–399.
- Różańska-Kowal J.: Szkoła jako główne źródło stresu młodzieży w wieku dorastania. „Kwartalnik Pedagogiczny” 2004, nr 3, s. 203–214.
- Sikora R., Pisula E.: Wiek i płeć a radzenie sobie ze stresem przez młodzież w wieku 12–17 lat. „Przegląd Psychologiczny” 2008, nr 51, s. 405–421.
- Trylińska-Tekielska E.: *Konflikty w systemie rodzinnym: dorastająca młodzież i osoby dla niej znaczące*. Warszawa: Wydawnictwo ERDA, 2005.
- Tyszkowa M.: Odporność psychiczna. W: *Encyklopedia pedagogiczna*. Red. W. Pomykało. Warszawa: Fundacja Innowacja, 1997, s. 475–478.
- Tyszkowa M.: *Zachowanie się dzieci w sytuacjach trudnych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1986.
- Urban B.: *Zachowania dewiacyjne młodzieży w interakcjach rówieśniczych*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 2005.

- Witkin G.: *Stres dziecięcy*. Przeł. N. Radomski. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS, 2000.
- Wojciszke B.: *Relacje interpersonalne*. W: *Psychologia. Podręcznik akademicki*. Red. J. Strelau. T. 3. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2000, s. 147–186.
- Wolińska J.: *Agresywność młodzieży. Problem indywidualny i społeczny*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2000.
- Woźniak-Krakowian A., Wieczorek G.: *Przemoc w szkole jako zjawisko społeczne*. W: *Problemy marginalizacji dzieci i młodzieży*. Red. A. Woźniak-Krakowian, E. Napora, I. Gomółka-Walaszek. Częstochowa: Wydawnictwo AJD, 2009, s. 115–132.
- Wrześniewski K.: *Style a strategie radzenia sobie ze stresem. Problemy pomiaru*. W: *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne*. Red. I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 1996, s. 44–64.
- Zimbardo P.G.: *Nieśmiałość. Co to jest? Jak sobie z nią radzić?* Przeł. A. Mikorzyńska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011.
- Zimbardo P.G., Gerrig R.J.: *Psychologia i życie*. Przeł. J. Radzicki et al. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.

Danuta Borecka-Biernat

Coping strategies of gymnasium students in a social conflict situation in the context of parents' modulating influence

Summary: The aim of own studies was to search for family etiology of destructive and constructive coping strategies of youth in a social conflict situation inherent in a coping strategy model presented by their parents in a conflict situation. The study made use of a proprietary questionnaire to test the parents coping strategies in social conflict situations in a child's perception (SRwSK) and a proprietary questionnaire to test the coping strategies of youth in a social conflict situation (KSMK). Empirical studies involved 911 gymnasium class students (486 girls, 425 boys) aged 13–15. In light of the carried out studies it was stated that the modulating process plays a significant role in the genesis of destructive and constructive way of coping in a social conflict situation that is learned by an adolescent through observing and frequent contact with parents who manifest such a way of coping in a social conflict.

Key words: youth, strategies of coping with difficulties, social conflict situation, parents' response patterns to a conflict

Danuta Borecka-Biernat

Die Strategien des Zurechtkommens der Gymnasiasten mit einem sozialen Konflikt im Zusammenhang mit dem modellierenden Elterneinfluss

Zusammenfassung: Das Ziel der von der Verfasserin durchgeführten Forschungen war, die in der Familie liegenden Ursachen für destruktive und konstruktive Strategien des Zurechtkommens der Jugendlichen bei einem sozialen Konflikt zu finden, die in dem dargestellten Modell des Zurechtkommens der Eltern mit einem Konflikt stecken. Bei den Forschungen bediente sie sich des Fragebogens zur Erforschung der von dem Kind wahrgenommenen Strategien des Zurechtkommens der Eltern mit einem sozialen Konflikt (SRwSK) und des Urheberfragebogens zur Erforschung der Strategien des Zurechtkommens der Jugendlichen mit einem sozialen Konflikt (KSMK). Empirische Forschungen umfassten 911 Schüler-Gymnasiasten (486 Mädchen und 425 Jungen) im Alter von 13-15 Jahren. Es wurde festgestellt, dass das Modellieren eine wichtige Rolle bei der Genese des destruktiven und konstruktiven Zurechtkommens mit dem sozialen Konflikt spielt. Der Jugendliche lernt mit dem Konflikt zurechtkommen, indem er seine Eltern bei Lösung der täglichen Konflikte beobachtet.

Schlüsselwörter: Jugend, Strategien des Zurechtkommens mit Schwierigkeiten, sozialer Konflikt, Muster der Elternreaktion auf den Konflikt